

GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PREDSJEDNIČKIH IZBORA
Crna Gora
2018

Finalni izvještaj

**GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PREDSJEDNIČKIH IZBORA**

Crna Gora 2018

FINALNI IZVJEŠTAJ

GRAĐANSKO NADGLEDANJE PREDsjedNIČKIH IZBORA
Crna Gora 2018

Centar za monitoring i istraživanje CeMI
Bulevar Josipa Broza 23 A, sprat IV, stan br. 119
81 000 Podgorica, Crna Gora
Email: info@cemi.org.me
Tel/fax: +382 (0) 20 511 424
www.cemi.org.me

Za izdavača:
Zlatko Vujović

Urednici izdanja:
Mr Zlatko Vujović
Mr Bojan Božović

Autori:
Mr Zlatko Vujović
Mr Bojan Božović
Mr Nikoleta Đukanović
Ivan Vukčević
Teodora Gilić

Tiraž:
100

NAPOMENA: Mišljenja i stavovi iskazani u ovom izvještaju predstavljaju mišljenje autora i ne odražavaju nužno stavove donatora.

**GRAĐANSKO NADGLEDANJE
PREDSJEDNIČKIH IZBORA**

Crna Gora 2018

FINALNI IZVJEŠTAJ

Sadržaj

I SAŽETAK ZAKLJUČAKA	7
II UVOD I IZRAZI ZAHVALNOSTI.....	9
III POLITIČKI KONTEKST	9
IV PRAVNI OKVIR I IZBORNI SISTEM	10
A. Pravni okvir	10
B. Izborni sistem	11
V IZBORNA ADMINISTRACIJA.....	11
VI REGISTRACIJA PREDSEDNIČKIH KANDIDATA.....	13
VII REGISTRACIJA BIRAČA	14
VIII IZBORNA KAMPANJA.....	15
IX FINANSIRANJE KAMPANJE.....	16
X UČEŠĆE ŽENA.....	17
XI UČEŠĆE MANJINA.....	17
XII IZBORNI DAN	17
A. Sprovođenje izborne procedure	18
1. Nepravilnosti u radu opštinskih izbornih komisija.....	18
2. Nepravilnosti u radu biračkih odbora.....	18
3. Ocjena rada biračkih odbora.....	20
B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora	21
C. Zvanično proglašenje privremenih rezultata izbora za predsjednika Crne Gore...22	
D. Komunikacija sa javnošću.....	23
XIII MEDIJI	24
XIV MEĐUNARODNI I DOMAĆI POSMATRAČI.....	25
A. Međunarodni posmatrači	25
B. Domaći posmatrači.....	26
XVI PRIGOVORI I ŽALBE.....	26
XVII PREPORUKE.....	27
Prioritetne preporuke	27
Ostale preporuke	27
A. Skupštini Crne Gore	27
B. Agenciji za sprječavanje korupcije	28
C. Državnoj izbornoj komisiji i opštinskim izbornim komisijama.....	28
D. Ministarstvu unutrašnjih poslova	29
E. Tužilaštvima i sudovima	29

ANEKS - OBRAĐENI PODACI IZ IZVJEŠTAJA POSMATRAČA	
SA BIRAČKIH MJESTA	31
Otvaranje biračkih mjesta	33
Proces glasanja.....	36
Zatvaranje i brojanje	41

I Sažetak zaključaka

U predizbornu kampanju za predsjedničke izbore ušlo se sa izmijenjenim izbornim zakonodavstvom (Zakon o biračkom spisku, Zakon o političkim partijama, Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja) i Zakonom o elektronskim medijima. Do ovih izmjena je došlo 29.12.2017. i putem njih su se usvojile neke od preporuka ODIHR-a, posebno one koje se odnose na finansiranje kampanje i medije.

U radu i odlučivanju članova dijela opštinskih i Državne izborne komisije dominira partijska pripadnost članova ovih organa.

U radu DIK-a u posljednjoj fazi izbornog procesa nijesu učestvovali svi članovi stalnog sastava, dok sve izborne liste nijesu imenovala opunomoćene predstavnike što je narušilo koncept uređenja i način odlučivanja u ovom tijelu u toku izbornog procesa. DIK je tako sa šest od mogućih 16 glasova (bez kvoruma) odbio prigovor opozicionog predsjedničkog kandidata Bojanića kojim je tražio poništenje rezultata izbora. Predstavnici opozicije nijesu prisustvovali sjednici. DIK je obrazložio i da prigovori nijesu trebali biti dostavljeni ovoj instituciji već prvo opštinskim izbornim komisijama.

I pored toga što je Državna izborna komisija poboljšala komunikaciju sa medijima kroz određivanje PR menadžera za predsjedničke izbore zadovoljavajuća transparentnost nije dostignuta. Mediji i dalje nemaju mogućnost da prisustvuju sjednici, dok je internet prezentacija iako unaprijeđena i dalje nezadovoljavajuća sa aspekta dostupnosti podataka i dokumenata.

Državna izborna komisija se suočila sa problemom masovnog falsifikovanja potpisa podrške kandidatima za potvrdu predsjedničke kandidature. Za pohvalu je što je Državna izborna komisija izradila aplikaciju kojom svaki građanin može da provjeri da li je njegov potpis upotrijebljen za podršku nekoj od partija.

Opštinske izborne komisije uglavnom rade u skladu sa zakonom, ali određen broj njih ima problem sa ažuriranjem sajta što dovodi da smanjenja transparentnosti. Ne sajtu DIK-a ne postoje sekcije predviđene za aktivnosti OIK-a.

OIK Ulcinj nije konstituisana u skladu sa Zakonom o izboru odbornika i poslanika, budući da nije imala Zakonom propisan broj članova iz redova opozicije iako se nije osjećala partijska pripadnost u odlučivanju.

Izborni dan su obilježile brojne nepravilnosti koje su se u sličnoj formi pojavljivale na relativno velikom broju biračkih mjesta. Tako je CeMI-jev Pravni tim za nepravilnosti u toku izbornog dana primio 110 prijava nepravilnosti kako od posmatrača koji su nadgledali rad biračkih odbora na biračkim mjestima, tako i od samih i građana.

Najveći broj nepravilnosti odnosio se na narušavanje tajnosti glasanja glasnim izgovaranjem imena glasača u toku elektronske identifikacije, istovremenog glasanja više lica, davanjem informacija trećim licima ili članovima biračkog odbora da li su određena lica iskoristila svoje biračko pravo, javnim izjašnjavanjem birača o opcijama za koje su glasali, prihvatanjem otvorenih glasačkih listića od strane biračkih odbora i nepoštovanjem procedura koje osiguravaju tajnost glasanja na biračkim mjestima.

Zabilježeni su i problemi neuređenosti biračkog spiska, kao i primjeri neadekvatnog ponašanja članova biračkih odbora (verbalni sukobi, korišćenje mobilnih telefona, nenošenje akreditacija, loša obučenost članova i sl).

Nepravilnosti su zabilježene i u pristupanju vizuelnoj identifikaciji birača, u slučajevima kada uređaj za elektronsku identifikaciju nije prepoznavao birače, u čemu su birački odbori različito postupali. Dio opštinskih izbornih komisija dao je instrukcije biračkim odborima da ne dozvole

pravo glasa biračima čiji uređaj ne prepozna lični dokument i pored toga što su uredno upisani u birački spisak i raspolažu važećim i zakonom propisanim ličnim dokumentom. Ovim je značajan broj birača ostao uskraćen prava da glasa.

Posmatrači CeMI-ja su rad biračkih odbora su dobro i veoma dobro ocijenili u 98,6% slučajeva, što u odnosu na parlamentarne izbore održane 2016 predstavlja porast od 0,9%.

Agencija za sprečavanje korupcije nije uspjela da istraži navode dijela predsjedničkih kandidata i nevladinih organizacija o postojanju zloupotrebe državnih resursa od strane vladajuće koalicije, kako na nacionalnom tako i na lokalnom nivou.

Za pohvalu je otvorenost i spremnost Ministarstva unutrašnjih poslova da omogući domaćim i stranim posmatračima da prisustvuju kontroli AFIS-a (Sistem za automatsku identifikaciju otisaka prstiju). Međutim, domaći posmatrači nijesu više imali nivo pristupa kao na prethodnim parlamentarnim izborima održanim 2016. godine, kada je riječ o upoređivanju baza podataka o građanima na osnovu kojih se generiraju podaci u centralnom biračkom spisku, tako da ovo postupanje predstavlja nazadovanje u odnosu na prethodno uspostavljenu praksu.

I dalje postoji određeni broj birača koji nijesu u biračkom spisku a trebalo bi da budu i obratno. Naime, aplikacija „broj birača”, pokazala je da je ukupan broj birača u zaključenom biračkom spisku 532 599, dok je broj birača sa otiscima 523 791. Konstatovano je da 8808 lica nemaju otisak prstiju u bazi. Takođe je AFIS sistem pokazao da u bazi postoji 288 hitova, tj. pretpostavljenih sličnih slogovoa, odnosno da 163 birača imaju potencijalno isti otisak sa jednim ili više birača. Konstatovano je i da od ukupno 163, 74 birača su prepoznata u procesu deduplikacije sprovedene 2016. godine, dok su 89 lica novoprepoznata.

Kada je u pitanju zloupotreba državnih resursa posmatrači CeMI-ja su registrovali korišćenje javnih resursa u svrhu političkog marketinga u slučaju predsjedničkog kandidata vladajuće koalicije.

Javni servis je profesionalno i izbalansirano izvještavao o predsjedničkoj kampanji, za razliku od dijela privatnih medija koji nijesu pružili jednak pristup svim predsjedničkim kandidatima. PINK M televizija je vodila snažnu negativnu kampanju protiv protivnika kandidata vladajuće partije.

Nastavljena je izuzetno agresivna kampanja na društvenim mrežama. Posebno je važno istaći da se u materijalima koji politički subjekti plasiraju na društvene mreže i svoje youtube kanale.

Zakon o elektronskim medijima ne propisuje obavezu kablovskih operatera da poštuju principe predizborne ćutnje prilikom reemitovanja sadržaja, kao što nije detaljnije uredio djelovanje elektronskih publikacija (internet portala).

Centar za monitoring i istraživanje CeMI objavio je preliminarnu projekciju rezultata na osnovu realizacije uzorka 45 minuta nakon zatvaranja biračkih mjesta, a finalnu u 22:15. Prosječno odstupanje CeMI-jevih procjena u odnosu na rezultate koje je objavila Državna izborna komisija je 0,04%.

II Uvod i izrazi zahvalnosti

CeMI predstavlja prvu organizaciju osnovanu sa ciljem nadgledanja izbornog procesa u Crnoj Gori. Od svog osnivanja (2000) CeMI je nadgledao najveći broj parlamentarnih, predsjedničkih i lokalnih izbora u Crnoj Gori. CeMI je nadgledao sve parlamentarne izbore u Crnoj Gori počev od 2001. godine. CeMI realizacijom projekta građanskog nadgledanja izbora nastoji da doprinese demokratskim uslovima za održavanje transparentnih, slobodnih i poštenih izbora kroz građansku kontrolu izbornog procesa na parlamentarnim i lokalnim izborima.

Pored aktivnosti na polju demokratizacije, ljudskih prava, borbe protiv korupcije i evroatlantskih integracija CeMI je prepoznat kao think tank koji pruža ekspertizu u oblasti izbornog procesa, borbe protiv korupcije i vladavine prava.

CeMI je osnivač i punopravni član međunarodne organizacije ENEMO (www.enemo.eu) i Global Network of Domestic Elections Monitors GNDEM (www.gndem.org). CeMI-jev predstavnik je generalni sekretar ENEMO-a i član upravnog odbora GNDEM-a. Sekretarijat ENEMO se naredne dvije godine nalazi u CeMI-ju. Kroz ENEMO i OSCE ODIHR članovi i eksperti CeMI-ja su učestvovali u brojnim međunarodnim posmatračkim misijama kao eksperti, dugoročni i kratkoročni posmatrači, a tri puta CeMI-jev ekspert je bio šef međunarodnih posmatračkih misija (Ukrajina i Kosovo).

CeMI je nadgledao izborni proces počev od registracije prve kandidature pa sve do objavljivanja konačnih rezultata. Finalni izvještaj je baziran na nalazima mreže kratkoročnih posmatrača i eksperata.

U skladu sa prirodom aktivnosti koje obavlja, kao i ciljevima organizacije, Centar za monitoring i istraživanje CeMI realizovao je projekat pod nazivom “Integritet izbornog procesa u Crnoj Gori – Zadobijanje povjerenja građana – Predsjednički izbori 2018.” Projekat je sproveden da bi se spriječile izborne nepravilnosti tokom predsjedničkih izbora 2018. godine.

Projekat se realizuje uz podršku Ambasade SR Njemačke u Crnoj Gori. Centar za monitoring i istraživanje CeMI želi da se zahvali ambasadi SR Njemačke u Podgorici koja je finansijski podržala projekat građanskog nadgledanja izbora i omogućila sprovođenje ove misije.

Takođe, CeMI želi da izrazi zahvalnost svim predstavnicima izborne administracije, državnih organa, političkih partija, međunarodnih posmatračkih misija sa kojima je uspostavljena saradnja na planu sprovođenja ove misije.

U ovom, Finalnom izvještaju, CeMI daje ocjenu cjelokupnog toka izbornog procesa.

III Politički kontekst

Predsjednik Skupštine Crne Gore raspisao je 19. januara 2018. godine predsjedničke izbore za 15. april iste godine. Aktuelnom predsjedniku Crne Gore ističe treći uzastopni mandat. Održani predsjednički izbori predstavljaju treće predsjedničke izbore od obnove nezavisnosti Crne Gore.

Prethodne predsjedničke izbore obilježilo je nekoliko bitnih institucionalnih pitanja. Prvo pitanje je bilo da li Filip Vujanović uopšte ima pravo da treći put zaredom vrši funkciju predsjednika. Dio stručne javnosti i opozicija je tvrdila da Vujanović nema parvo na treći uzastopni mandat. Ova debata je okončana odlukom Ustavnog suda kojom se Vujanoviću

potvrđuje pravo da bude kandidat za treći mandat. Završetak predsjedničkih izbora održanih 2013. godine praćen je nepriznavanjem rezultata od strane opozicije. U noći prethodnih predsjedničkih izbora, koji su bili veoma neizvjesni, oba predsjednička kandidata su proglasila pobjedu. Ipak, zvanični rezultati pokazali su da je Vujanović imao 51,21%, a Lekić 48,79% podrške. Izbori su bili nadgledani od strane stranih ali ne i domaćih nevladinih organizacija specijalizovanih za nadgledanje izbora.

Na parlamentarnim izborima održanim 2016. godine vladajući DPS je očuvao kontrolu nad izvršnom vlašću formirajući postizbornu koaliciju sa dotadašnjim koalicionim partnerima: Socijaldemokrate, Bošnjačka partija, Hrvatska građanska inicijativa, Albanci odlučno. Parlamentarna opozicija nije priznala zvanične rezultate izbora.

Na lokalnim izborima koji su održani u toku prošle i ove godine (Cetinje, Tuzi, Petnjica, Mojkovac, Ulcinj i Berane) nije došlo do promjena u vladajućoj strukturi, tj. partije su zadržale svoje pozicije na lokalnom nivou i nakon izbora. Na posljednjim lokalnim izborima, održanim 4. februara u Ulcinju i Beranama, glasanje je ponovljeno na nekoliko biračkih mjesta zbog nepoštovanja zakonskih odredbi. Izbore je, između ostalog, obilježilo međusobno optuživanje predstavnika vlasti i opozicije u vezi sa kršenjem izbornih zakona. Takođe, opozicija je optuživala Državnu izbornu komisiju da je ispolitizovana institucija i da odlučuje u skladu sa interesima vladajuće koalicije.

Ubjedljiva većina opozicionih poslanika u trenutku održavanja predsjedničkih izbora bojkotuje rad parlamenta. Razlozi za bojkot su različiti. Naime, Demokrate, SDP, URA i SNP bojkotuju parlament iz razloga koji su naveli nakon parlamentarnih izbora 2016, a to je zahtjev za vanrednim parlamentarnim izborima koji bi bili slobodni te na pravi način izražavali volju birača, a ne pod uticajem vijesti kao što je bila ona o državnom udaru na izborima 2016. S druge strane, Demokratski front je nakon povratka u parlament odlučio da ga opet bojkotuje, ali ovaj put zbog odlaska člana njihovog Predsjedništva, Milana Kneževića u zatvor.

IV Pravni okvir i izborni sistem

A. Pravni okvir

Najvažniji pravni akti za sprovođenje predsjedničkih izbora u Crnoj Gori su Ustav, Zakon o izboru predsjednika Crne Gore i Zakon o izboru odbornika i poslanika. Po Ustavu pravo glasa imaju svi građani koji su navršili 18 godina i imaju dvije godine prebivališta u Crnoj Gori.

Osim Ustava, Zakona o izboru predsjednika Crne Gore i Zakona o izboru odbornika i poslanika, relevantni su i Zakon o političkim partijama, Zakon o finansiranju političkih partija i izbornih kampanja i Zakon o biračkom spisku. Takođe, od značaja su i zakoni iz oblasti radiodifuzije – Zakon o elektronskim medijima i Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore. U pogledu ocjenjivanja tačnosti podataka iz biračkog spiska, važan je Zakon o registrima prebivališta i boravišta.

Po Zakonu o izboru predsjednika Crne Gore pravo da bude biran za predsjednika ima državljanin Crne Gore koji je navršio 18 godina života i koji ima prebivalište u Crnoj Gori najmanje 10 godina u posljednjih 15 godina prije dana održavanja izbora. Zakonom o izboru odbornika i poslanika se uređuje organizacija, sastav i nadležnost organa za sprovođenje izbora; utvrđivanje rezultata glasanja; zaštita biračkog prava i druga pitanja od značaja za organizaciju i sprovođenje izbora.

B. Izborni sistem

Za izbor predsjednika Crne Gore koristi se dvokružni većinski izborni sistem. Da bi kandidat bio izabran u prvom krugu potrebno je da osvoji više od polovine važećih glasova palih u prvom krugu. Ako nakon prvog kruga nije izabran predsjednik, u drugi krug ulaze dva kandidata sa najvećim brojem glasova.

V Izborna administracija

Organi izborne administracije su: Državna izborna komisija, opštinske izborne komisije (23) i birački odbori (1214). Sve odluke moraju biti donesene većinom od ukupnog broja članova na svakom od nivoa izborne administracije, uključujući i opunomoćene predstavnike političkih subjekata, koji imaju jednako pravo glasa.

Državna izborna komisija je stalni organ kojeg čine: predsjednik i deset članova u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste. Predsjednika imenuje Skupština Crne Gore na prijedlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanje, nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa. Četiri člana stalnog sastava Državne izborne komisije imenuju se na prijedlog parlamentarne većine. Četiri člana, od kojih jedan vrši funkciju sekretara, imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije. Za člana stalnog sastava imenuje se i jedan predstavnik političke partije, odnosno podnosioca izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice koja je na prethodnim izborima dobila najveći broj glasova. Jednog člana imenuje Skupština Crne Gore iz reda predstavnika civilnog društva, NVO sektora i univerziteta koji je stručan za pitanja izbornog zakonodavstva.

Državnu izbornu komisiju čine: predsjednik i deset članova u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste. Predsjednika Državne izborne komisije imenuje Skupština, na predlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa. Četiri člana stalnog sastava Državne izborne komisije imenuju se na predlog parlamentarne većine. Četiri člana stalnog sastava Državne izborne komisije, od kojih jedan vrši funkciju sekretara, imenuju se na predlog parlamentarne opozicije.

Za člana stalnog sastava Državne izborne komisije imenuje se i jedan predstavnik političke partije, odnosno podnosioca izborne liste za autentičnu zastupljenost pripadnika manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice, koja je na prethodnim izborima dobile najveći broj glasova, a njegov zamjenik treba da bude pripadnik nekog drugog manjinskog naroda ili manjinske nacionalne zajednice. Jednog člana stalnog sastava Državne izborne komisije imenuje Skupština, na predlog radnog tijela Skupštine nadležnog za izbor i imenovanja nakon prethodno sprovedenog javnog konkursa, iz reda predstavnika civilnog društva, nevladinog sektora i univerziteta, koji je stručan za pitanja izbornog zakonodavstva.

Državna izborna komisija od 2016. nema predstavnika iz civilnog sektora iako je objavljeno više konkursa. Na posljednjem konkursu Administrativni odbor je predložio Skupštini da izabere kandidata koji ne ispunjava zakonom propisane uslove. Skupština je izabrala suprotno zakonom utvrđenim uslovima kandidata kojeg nijesu predložile organizacije koje nadgledaju izbore. Organizacije specijalizovane za nadgledanje izbora odbijaju da predlože

svog predstavnika insistirajući na reformi postojećeg modela Državne izborne komisije, za kojeg tvrde da je disfunkcionalan.

Državna izborna komisija je napravila aplikativno rješenje na svom sajtu pomoću kojeg građani mogu da provjere da li je neko zloupotrijebio njihov potpis i matični broj. Aplikativno rješenje dovelo je do pokretanja postupka od strane tužilaštva zato što je nekoliko stotina građana prijavilo zloupotrebu ličnih podataka. Aplikacija Državne izborne komisije predstavlja važan korak ka zaštiti prava birača i povećanju broja potpisa koji su odraz stvarne podrške građana, a ne zloupotrebe. Obuka predsjednika i članova biračkih odbora koju je Državna izborna komisija sprovodila posmatrana je od strane naših posmatrača i kvalitet je bio zadovoljavajući. Takođe, za pohvalu je i to što je Državna izborna komisija odredila PR menadžera za ovaj izborni proces te time postigla određeni napredak u komunikaciji sa medijima. Sa druge strane, sjednice još uvijek nijesu otvorene za medije, pa se iz tog razloga nije postigla potpuna transparentnost u radu ovog organa. Takođe, naši posmatrači su, prisustvujući sjednicama Državne izborne komisije i čitajući materijal sa sjednica, uočili da ni u Pravilima o radu biračkih odbora, ni u Priručniku za obuku biračkih odbora nema istaknute obaveze predsjednika i članova biračkih odbora da na biračkom mjestu nose akreditacije. U situaciji u kojoj predsjednik i članovi biračkih odbora ne nose akreditacije na biračkom mjestu, povećava se mogućnost da na biračkom mjestu budu prisutna lica koja nijesu u biračkom odboru, što predstavlja kršenje izbornog zakonodavstva.

U radu DIK-a u posljednjoj fazi izbornog procesa nijesu učestvovali svi članovi stalnog sastava, dok sve izborne liste nijesu imenovale opunomoćene predstavnike što je narušilo koncept uređenja i način odlučivanja u ovom tijelu u toku izbornog procesa. DIK je tako sa šest od mogućih 16 glasova (bez kvoruma) odbio prigovor Bojanića kojim je predsjednički kandidat tražio poništenje rezultata izbora, a predstavnici opozicije nijesu ni došli na sjednicu. DIK je obrazložio i da prigovori nijesu trebali biti dostavljeni ovoj instituciji već prvo opštinskim izbornim komisijama

Opštinsku izbornu komisiju čine predsjednik i četiri člana u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste. Za predsjednika se imenuje kandidat političke partije koja je dobila najveći broj odborničkih mandata na prethodnim izborima. Dva člana u sastavu OIK-a imenuju se na prijedlog parlamentarne opozicije od kojih jedan obavlja dužnost sekretara, dok se dva biraju na prijedlog vladajuće većine.

Ono što predstavlja problem u radu opštinskih izbornih komisija jeste što određen broj njih ili nema svoj sajt ili ga ima, ali se na njemu ne nalaze sve informacije koje su važne za izborni proces. Primjeri za ovu vrstu problema su: OIK Žabljak i OIK Gusinje nemaju svoju internet stranicu; OIK Kolašin, OIK Plužine i OIK Petnjica imaju stranice ali se informacije ne objavljuju dovoljno ažurno. Iz ovih razloga neophodno je poboljšati transparentnost opštinskih izbornih komisija kroz adekvatno uređene sajtove. Kod OIK Ulcinj uočena je druga vrsta nepravilnosti. Naime, ova komisija radi u sastavu u kojem postoji samo jedan član opozicije u lokalnom parlamentu iako je Zakonom o izboru odbornika i poslanika propisano da ih bude dva. S druge strane, OIK Tivat nema propisani ukupan broj članova, tj. ima jednog člana manje nego što je to propisano u Zakonu o izboru odbornika i poslanika. Takođe, djelovanje opštinskih izbornih komisija na polju određivanja biračkih mjesta može u određenom broju slučajeva biti okarakterisano kao ugrožavanje tajnosti glasanja. Da je ovako pokazuje podatak da u je u Crnoj Gori bilo 10 biračkih mjesta koji imaju 10 ili manje glasača. Osim što se ugrožava tajnost glasanja, ovakvo određivanje biračkih mjesta nije ni ekonomski isplativo. Rješenje ove situacije koja potencijalno ugrožava tajnost glasanja moglo bi biti organizovanje prevoza glasača koji žive u udaljenim ruralnim područjima na velika biračka mjesta.

Na ove izbore smo imali i specifičnu situaciju kod Opštinske izborne komisije Nikšić. Naime, u stalnom sastavu ovog tijela ne sjede predstavnici opozicije jer su bojkotovali posljednje lokalne izbore. Shodno ovome nijesu ni imali prava na svoje predstavnike u biračkim odborima u ovoj opštini.

S druge strane, podsjećamo da birački odbor ima predsjednika i četiri člana. Njihove obaveze određuju se žrijebanjem prije početka glasanja. Osim njih, pravo na predstavnika u proširenom sastavu ima svaka izborna lista ili predsjednički kandidat, u zavisnosti od toga koji se izbori sprovode. Birački odbor čine predsjednik i četiri člana u stalnom sastavu i po jedan opunomoćeni predstavnik podnosioca izborne liste.

Svakoj političkoj partiji zastupljenoj u odgovarajućoj skupštini pripada broj predsjednika biračkih odbora srazmjerno proporcionalnoj zastupljenosti odborničkih mjesta u skupštini, a biračka mjesta na kojima bi pojedina politička partija predlagala predstavnika za predsjednika biračkog odbora, opštinska izborna komisija određuje žrijebom.

U stalni sastav biračkog odbora dva člana imenuju se na predlog političke partije, odnosno koalicije koja ima većinu u odgovarajućoj skupštini opštine.

U stalni sastav biračkog odbora obavezno se imenuje po jedan predstavnik dvije opozicione političke partije u odgovarajućoj skupštini, koje su na prethodnim izborima dobile najveći broj mandata, a u slučaju istog broja mandata, najveći broj glasova.

Ukoliko u odgovarajućoj skupštini opštine postoji samo jedna opoziciona politička partija, u stalni sastav biračkog odbora imenuju se dva predstavnika te partije.

Birački odbor imenuje se za svako biračko mjesto, najkasnije 10 dana prije dana određenog za održavanje izbora.

VI Registracija predsjedničkih kandidata

Registraciju kandidatura izbornog procesa obilježile su optužbe na račun DIK-a u vezi sa validnošću potpisa podrške predsjedničkim kandidatima. Iz tog razloga Državna izborna komisija je na sjednici 9. marta 2018. utvrdila aplikativno rješenje za provjeru da li je birač svojim potpisom podržao određenog kandidata za predsjednika Crne Gore. Ovo aplikativno rješenje se nalazi u okviru posebnog dijela na sajtu, na kojem građani mogu da provjere da li je zloupotrijebljen njihov potpis i matični broj, zarad kandidature nekog od predsjedničkih kandidata. Pri primjeni ovakvih mjera Državnu izbornu komisiju treba ohrabriti jer aplikacija za provjeru potpisa može značajno smanjiti prostor za zloupotrebe političkih kandidata u izbornom procesu.

To pokazuje i činjenica da je nekoliko stotina građana prijavilo zloupotrebu svog matičnog broja tužilaštvu te su na taj način oni započeli zaštitu svojih prava. Vrijedna hvale je i reakcija nadležnog tužilaštva koje je formiralo predmet za prijave građana po ovom pitanju. Takođe, nadležni sudovi treba da nastoje da sudski procesi, po ovom i drugim pitanjima zloupotrebe biračkog prava, ne budu onoliko dugi koliko je to ranije bio slučaj. Ipak, moramo imati u vidu da ovo rješenje nije dovoljno, već da DIK mora preuzeti ulogu institucije koja provjerava vjerodostojnost prikupljenih potpisa, te da na taj način bude aktivan učesnik predizbornog procesa, kroz provjeru regularnosti svih podnesenih izbornih akata. O ozbiljnosti ovog problema svjedoče i izborni rezultati koji su pokazali da tri predsjednička kandidata (od ukupno sedam) nijesu uspjeli da osvoje onoliko glasova koliko su imali potpisa. Naime, za kandidaturu je bilo neophodno 7993 potpisa, a tri kandidata nijesu imala izborni rezultat koji je bio barem približan ovom broju (Hazbija Kalač 2 677, Vasilije Miličković 1 593, Dobrilo Dedeić 1 363 glasa).

VII Registracija birača

Zakon o biračkom spisku propisuje da je birački spisak izvedena elektronska zbirka ličnih podataka crnogorskih državljana koji imaju biračko pravo. Uz to, birački spisak je javna isprava, služi samo za izbore i vodi se po službenoj dužnosti. Shodno novousvojenim odredbama Zakona o biračkom spisku, birački spisak vodi ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove. Birački spisak je kreiran kao nova baza podataka izvedena iz matičnih registara (registri državljanstva, prebivališta, rođenja i umrlih) koje vodi Ministarstvo unutrašnjih poslova, u postupku koji je podrazumijevao objedinjavanje i “ukrštanje” podataka iz registara kako bi se dobila zbirka ličnih podataka crnogorskih državljana koji imaju biračko pravo.

Ministarstvo unutrašnjih poslova pokazalo je spremnost na saradnju sa NVO CeMI kroz omogućavanje posmatračima CeMI-ja da prisustvuju kontroli AFIS-a (Sistem za automatsku identifikaciju otisaka prstiju) u okviru Radne grupe za kontrolu primjene procedure deduplikacije fotografije otisaka prstiju birača. Posmatrači CeMI-ja su prisustvovali cijelom toku kontrole i saradnju sa Ministarstvom ocijenili kao dobru. Kontrola je trajala više od četiri dana. Rezultati su pokazali da postoji deduplikacija fotografija otisaka prstiju za 89 birača. Na posljednjem sastanku radne grupe obrazloženo je zbog čega je došlo do ovakve pojave. Generalna direktorica Direktorata za građanska stanja i lične isprave, upoznala je prisutne da je razlog deduplikacije fotografije otisaka prstiju za 89 birača to što u područnim jedinicama i filijalama za građanska stanja i lične isprave nakon uzimanja otisaka prstiju za navedena lica nije čišćeno staklo na aparatu za uzimanje otisaka prstiju, zbog čega je u pojedinim slučajevima došlo do preklapanja otisaka prstiju više lica, tj. posle jednog lica od koga je uzet otisak prsta, došlo je drugo lice, zatim treće, četvrto, peto ili slično i automatski je došlo do preklapanja otisaka prstiju više lica, što je i pokazao AFIS sistem, a što je dokazano zabilježenim datumom i vremenom uzimanja otisaka prstiju.

Aplikacija „broj birača”, pokazala je da je ukupan broj birača u zaključenom biračkom spisku 532 599, dok je broj birača sa otiscima 523 791. Konstatovano je da 8808 lica nemaju otisak prstiju u bazi. U većini slučajeva radi se o licima koja imaju stare lične karte koje nijesu u međuvremenu zamijenili iz razloga jer žive u inostranstvu ili iz drugih razloga, zatim o licima koja su napunila 18 godina a nijesu regulisala dokumenta, da postoje određena zanimanja od kojih se licima mijenjaju papilarne linije i tome slično. Takođe je AFIS sistem pokazao da u bazi postoji 288 hitova, tj. pretposavljenih sličnih slogovoa, odnosno da 163 birača imaju potencijalno isti otisak sa jednim ili više birača. Konstatovano je i da od ukupno 163, 74 birača su prepoznata u procesu deduplikacije sprovedene 2016. godine, dok su 89 lica novoprepoznata. Razlog za deduplikaciju fotografije otisaka prstiju za 89 birača je to što u Područnim jedinicama i Filijalama za građanska stanja i lične isprave, nakon uzimanja otisaka prstiju za navedena lica nije čišćeno staklo na aparatu za uzimanje otisaka prstiju više lica, tj. poslije npr. jednog lica od kojeg je uzet otisak prsta, došlo je drugo lice, zatim treće i slično čime je automatski došlo do preklapanja otisaka prstiju više lica, što je pokazao i AFIS sistem, a što je dokazano zabilježenim datumom i vremenom uzimanja otisaka prstiju.

Osim AFIS sistema trebalo bi preduzeti još mjera kojima bi se mogla smanjiti zloupotreba u okviru biračkog spiska. Primjera radi, treba raditi na periodičnoj kontroli prebivališta na bazi slučajnog uzorka na teritoriji cijele Crne Gore.

Važno je pomenuti da i dalje postoji određeni broj birača koji nijesu u biračkom spisku a trebalo bi da budu i obratno, te je potrebno razmišljati o novim mehanizmima kojim bi se smanjio broj ovakvih situacija. Takođe, primjetno je da i dalje postoji određeni broj građana koji tvrde da nijesu obavješteni o promjeni biračkog mjesta, te je i na ovom planu potrebno još više raditi.

Ključni problem u biračkom spisku je postojanje u njemu lica koja su lažno prijavila prebivalište u Crnoj Gori, te na bazi ispunjavanja rezidencijalnog uslova, uz ispunjavanje i drugih uslova, stekla biračko pravo. U praksi to vodi velikoj razlici u trendu povećanja birača u odnosu na trend povećanja stanovništva što vodi slabljenju povjerenja građana u tačnost biračkog spiska.

U biračkom spisku za predsjedničke izbore bilo je upisano 532 599 birača, što je za 3 782 više u odnosu na broj upisanih birača na parlamentarnim izborima 2016.

VIII Izborna kampanja

Karakteristika ovog izbornog procesa jeste sporost najvećih političkih partija u isticanju svojih kandidata.

Prvi koji su dobili status kandidata su bili: Hazbija Kalač (kandidat Stranke pravde i pomirenja) i Vasilije Miličković (kandidat Grupe građana “Građanska akcija” i političke partije Partija penzionera, invalida i restitucije). Nakon njih, to su: Marko Milačić (Prava Crna Gora) i dr Draginja Vuksanović (SDP). Kada je u pitanju najveći dio opozicije (DF, Demokrate, URA i SNP), proces nalaženja zajedničkog kandidata je tekao sporo, ali je na kraju ipak dovršen pa je najveći dio opozicije podržao kandidaturu Mladena Bojanića. Kandidaturu Mladena Bojanića iz vladajućih partija su karakterisali kao još jedan pokazatelj da opozicione partije ne mogu da ostvare opoziciono jedinstvo ni ovog puta zato što neće biti jedinstvenog kandidata cjelokupne opozicije. Vladajući DPS je posljednji istakao svog kandidata predsjednika partije Mila Đukanovića. Ovakvu odluku DPS-a opozicija ocjenjuje kao pokazatelj da DPS ima ozbiljne kadrovske probleme, kao i problem sa podijeljenošću unutar partije koji je ovim kandidatom samo privremeno riješen. Pred sami istek roka za kandidaturu prijavio se i Dobrilo Dedeić kao predstavnik Srpske liste.

Kampanju su obilježili različit pristup od strane kandidata. Ipak, ono što je opšta karakteristika jeste tendencija ka pronalaženju novih vrsta komunikacije sa biračima. Tako je npr. kandidat vladajuće koalicije posvetio veću pažnju internet promociji nego što je to ranije bio slučaj, kandidat većeg dijela opozicije kampanju je vodio na način da na njegovim skupovima uglavnom nijesu bili prisutni lideri opozicionih partija koje ga podržavaju, dok je kandidatkinja SDP-a jedan dio kampanje posvetila obilascima građana na javnim mjestima. Sa druge strane, sličnost ove kampanje sa prethodnim kampanjama jesu optužbe opozicije na račun vlasti da u kampanji zloupotrebljava državne resurse. Tako su, primjera radi, opozicija i dio nevladinog sektora kritikovali organizovanje promotivnog skupa Mila Đukanovića u obrazovnoj ustanovi u Kotoru. Takođe, kampanju je obilježila i afera „zalutali mejl“. Naime, na zvaničnu mejl adresu JU Muzeji i galerije Budve (na čijem je čelu sada članica DEMOS-a) stigao je neobičan mejl, na ime bivše direktorice Biljane Brajović, poslat sa zvanične adrese Centra za konzervaciju i arheološka istraživanja pri Ministarstvu kulture Crne Gore, gdje je Brajovićeva nedavno imenovana na mjesto direktora od strane Vlade Crne Gore. U mejlu se nalazi tabela sa imenima zaposlenih u Centru za konzervaciju i arheološka istraživanja, sa njihovim matičnim brojevima i oznakama plus, minus, zatim napomena ko je od njih član ili simpatizer druge partije, ali i instrukcije da je sa nekim od njih neophodno obaviti razgovor. Ovaj mejl poslat je sa adrese Sanje Jovičević.

Sami finiš kampanje obilježili su napadi predstavnika vladajućeg DPS-a na nevladine organizacije¹ (IA, CeMI, CGO i CRNVO) koje su objavile kritički izvještaj o ispunjenosti uslova

¹ Institut alternativa (IA), Centar za monitoring i istraživanje (CeMI), Centar za građansko obrazovanje (CGO) i Centar za razvoj nevladinih organizacija (CRNVO).

Evropske unije od strane Crne Gore. Napadi lidera DPS na nevladine organizacije su praćeni kampanjom govora mržnje i zastrašivanja od strane PINK M, te drugih provladinih medija koji se nastavljaju i nakon okončanih izbora.

IX Finansiranje kampanje

Kandidati za predsjednika su dužni da vode i redovno ažuriraju evidencije o troškovima izborne kampanje, dok ukupni troškovi kampanje ne mogu preći iznos od 1.189.998,84€ po kandidatu. Politički subjekti su dužni da dostave Agenciji Privremeni izvještaj o troškovima izborne kampanje 10. aprila 2018. godine.

Kad su u pitanju sredstva prikupljena iz privatnih izvora ona se mogu prikupljati u vrijeme trajanja izborne kampanje i to u visini od 594.999,42€ po kandidatu. Subjekti kojima je potvrđena kandidatura su dužni da petnaestodnevno dostavljaju izvještaj o priložima pravnih i fizičkih lica u toku izborne kampanje, dok su naredni izvještaj dužni da dostave 21. marta 2018. godine.

Budžetska sredstva za finansiranje dijela troškova izborne kampanje, kandidata za izbor Predsjednika Crne Gore, obezbjeđuju se u iznosu od 0,07% planiranih ukupnih budžetskih sredstava, umanjениh za tekući budžet, odnosno u ovom slučaju u iznosu od 594.999,42€. Ona se raspodjeljuju u skladu sa članom 20 Zakona o finansiranju političkih subjekata i izborne kampanje. U slučaju održavanja jednog izbornog kruga raspodjela se vrši na sljedeći način: 1) 20% svim kandidatima kojima je utvrđena kandidatura, u jednakim iznosima, u roku od 10 dana od dana utvrđivanja liste kandidata; 2) 80% kandidatima koji su osvojili preko 3% glasova, proporcionalno procentu osvojenih glasova. U slučaju održavanja dva izborna kruga, sredstva iz stava 1 ovog člana raspodjeljuju se na sljedeći način: 1) 20% svim kandidatima kojima je utvrđena kandidatura, u jednakim iznosima, u roku od 10 dana od dana utvrđivanja liste kandidata; 2) 40% kandidatima koji su osvojili preko 3% glasova, proporcionalno procentu osvojenih glasova; 3) 40% dvojici kandidata sa najviše glasova proporcionalno procentu osvojenih glasova.

Rad Agencije za sprječavanje korupcije karakterisalo je podnošenje izvještaja od strane kandidata u zakonom predviđenim rokovima. Iako je agencija na svom sajtu navela da je u potpunosti obezbijedena transparentnost upotrebe javnih resursa u izbornoj kampanji, bilo je brojnih optužbi da stanje nije takvo. U pogledu finansiranja kampanje vlasti, osim opozicije, optužbe na račun vlasti istakli su i predstavnici pojedinih domaćih nevladinih organizacija, kao i OEBS-a čiji je zaključak da je kandidat vlasti imao "institucionalnu prednost". S druge strane, nestranački kandidat Vasilije Miličković je optužio opozicione kandidate Mladena Bojanića i dr Draginju Vuksanović da oni, jednako kao i kandidat vlasti, zloupotrebljavaju opštinske resurse u opštinama gdje partije koje ih podržavaju vrše vlast.

Iz izvještaja Agencije za sprječavanje korupcije bilo je primjetno da Opština Rožaje kasni sa podacima o putnim nalogima i socijalnim davanjima koje je po zakonu dužna da objavi. Takođe, iz ovih izvještaja može se primijetiti i da su opštine Danilovgrad i Kotor povećavali iznose socijalnih davanja u predizbornom periodu.

Brojni sagovornici sa kojima su predstavnici CeMI-ja razgovarali ukazivali su na političku pristrasnost u odlučivanju Agencije za sprečavanje korupcije, odnosno na snažan uticaja vladajuće dominantne partije (DPS) na njen rad. Agencija se suočava sa snažno narušenim imidžom u javnosti. I pored izuzetno velikih sredstava, te raspolaganja sa adekvatnim teh-

ničkim i ljudskim resursima agencija ne uspijeva da pruži u svojem radu dokaze da odluke donosi sa integritetom. S obzirom na njen značaj u izbornom procesu ovi nedostaci narušavaju povjerenje u izborni proces.

X Učešće žena

Pravo glasa žene u Crnoj Gori su dobile 1946. godine. Na višestranačkim izborima prvi put glasaju nakon pada komunističkog režima, 1990. godine.

Od uvođenja višestranačja u Crnoj Gori, kuriozitet je da na 6 predsjedničkih izbornih procesa nije bilo žene kandidatkinje. Na ovim izborima prijavila se po prvi put i žena, dr Draginja Vuksanović.

Važeći Zakon o izboru odbornika i poslanika zahtijeva da jedan, manje zastupljen pol na izbornoj listi bude zastupljen sa najmanje 30%, a da na izbornoj listi među svaka četiri kandidata/kinje prema redosljedu na listi mora biti najmanje po jedan kandidat/kinja manje zastupljenog pola.

Ovakva obaveza nije zakonom propisana za članove Državne izborne komisije i opštinskih izbornih komisija. Ovo dovodi do situacije u kojoj Državna izborna komisija i određeni broj opštinskih izbornih komisija imaju neprihvatljivo mali broj žena. Tako na primjer, od 17 članova i zamjenika aktuelnog stalnog sastava Državne izborne komisije, dvije članice su žene. U opštinskim izbornim komisijama žene su, kao članice ili zamjenice, uglavnom zastupljene u procentu preko 30%. Prosječna zastupljenost žena u opštinskim izbornim komisijama je 35,09%. Ipak, u OIK Žabljak, OIK Rožaje, OIK Petnjica i OIK Ulcinj procenat žena manji je od 30%.

XI Učešće manjina

Na ovim izborima, predstavnik jedne od manjine (Bošnjaka) bio je kandidat Hazbija Kalač. Kalač je osvojio 0.80% glasova.

XII Izborni dan

Posmatračka misija Centra za monitoring i istraživanje CeMI akreditovala je za nadgledanje izbornog procesa ukupno 1340 posmatrača. Misija se sastoji od članova užeg tima kojeg čine: (1) šef misije, (2) zamjenica šefa misije, (3) izborni ekspert, (4) pravni ekspert, (5) ekspert za

medije i odnose sa javnošću, (6) ekspert za paralelno prebrojavanje glasova, (7) koordinator mreže posmatrača, (8) koordinator za logistiku i finansije.

Praćenje izbornog dana realizovano je kroz nekoliko grupa aktivnosti: (1) praćenje realizacije izbornih procedura na biračkim mjestima, (2) paralelno prebrojavanje glasova, (3) praćenje rada Državne izborne komisije, opštinskih izbornih komisija, Agencije za sprječavanje korupcije i Ministarstva unutrašnjih poslova i (4) odnosi sa medijima i javnošću i uživo predstavljanje rezultata.

A. Sprovođenje izborne procedure

Pravni tim CeMI-ja je zabilježio brojne nepravilnosti tokom izbornog dana, koje su u najvećem broju slučajeva uzrokovane nedovoljnom edukacijom i obučenošću članova biračkih odbora. One su bile zastupljene na relativno velikom broju biračkih mjesta i karakterisale su i prethodne izborne procese.

Pravni tim za nepravilnosti je u toku izbornog dana primio 110 prijava nepravilnosti kako od posmatrača koji su nadgledali rad biračkih odbora na biračkim mjestima, tako i od samih i građana. U većini slučajeva, CeMI-jevi posmatrači su naišli na dobar prijem, profesionalnu komunikaciju i saradnju sa članovima biračkih odbora. Sa druge strane, posredstvom sajta, društvenih mreža i saopštenja za javnost, CeMI je pozivao građane da prijave sve uočene nepravilnosti. Sve registrovane nepravilnosti možemo grupisati u okviru nekoliko kategorija:

1. Nepravilnosti u radu opštinskih izbornih komisija

- U radu Državne izborne komisije nije bilo ozbiljnijih nepravilnosti u toku izbornog dana što se ne bi moglo reći za sve opštinske izborne komisije. Naime, OIK Ulcinj nije radio u sastavu koji je predviđen Zakonom o izboru odbornika i poslanika, jer je imao samo jednog člana iz parlamentarne opozicije, a ne dva kako je zakonski uređeno. Takođe, OIK Tivat nije imao ukupan broj članova koji je propisan zakonom (pet);
- Ujedno, veliki broj nepravilnosti se odnosio na nepotpun sastav biračkih odbora budući da je na određenom broju biračkih mjesta primijećeno od strane posmatrača CeMI-ja da su birački odbori radili u nepotpunom sastavu (na primjer biračka mjesta 14B, 68 i 106D u Podgorici, br. 11 u Baru, biračkom mjesto br. 10 na Cetinju);
- Prilikom otvaranja biračkog mjesta br. 4 u Ulcinju, nije bilo žrijebanja, već su se članovi biračkog odbora usmenim putem usaglasili o raspodjeli uloga u biračkom mjestu;

2. Nepravilnosti u radu biračkih odbora

- Najveći broj nepravilnosti odnosio se na narušavanje tajnosti glasanja glasnim izgovaranjem imena glasača u toku elektronske identifikacije (biračko mjesto br. 6B, br. 69, br. 77 u Podgorici, br. 16 u Herceg Novom itd), davanjem informacija trećim licima (biračko mjesto br. 9 u Budvi) ili drugim članovima biračkog odbora (biračko mjesto br. 97 u Nikšiću) da su određena lica iskoristila svoje biračko pravo, javnim izjašnjavanjem birača o opcijama za koje su glasali (biračko mjesto br. 59A i to u više navrata, kao i na biračkom mjestu br. 77 u Podgorici, biračkom mjestu br. 16 u Herceg Novom itd.), prihvatanjem otvorenih glasačkih listića od strane biračkih odbora i nepoštovanjem procedura koje osiguravaju tajnost glasanja na biračkim mjestima. Takođe, tajnost glasanja

nije bila dovoljno zaštićena na određenim biračkim mjestima pa se dešavalo da nakon zajedničkog ulaska dva birača u kabinu ili glasnog izgovaranja sopstvenog izbora, listić ne bude proglašen nevažećim, što je bio slučaj sa biračkim mjestima br. 2 u Beranama, biračkim mjestima br. 59A, 71A, 82A u Podgorici, br. 22 u Rožajama, br. 138 u Nikšiću i dr. Glasački listići nijesu proglašeni nevažećim ni u slučajevima fotografisanja listića od strane glasača (biračko mjesto br. 5 u Mojkovcu), ali ni u slučajevima glasanja na stolu biračkog mjesta umjestu iza paravana (biračko mjesto br. 138 u Nikšiću);

- Određen broj nepravilnosti su se odnosile na probleme u vezi sa identifikacijom birača, usljed problema sa uređenošću biračkog spiska;
- Tokom izbornog dana, bilo je primjetno da birački odbori nemaju ujednačenu praksu po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaje a ima ih u biračkom spisku. Iako je bilo nesporno utvrditi identitet ovih birača posredstvom vizuelne identifikacije birača, na određenom broju biračkih mjesta, ovim biračima nije omogućeno glasanje te su na taj način bili uskraćeni aktivnog biračkog prava (primjeri zabilježeni na biračkom mjestu 71 u Baru, br. 74C u Podgorici, br. 39 u Herceg Novom). Za razliku od ovih slučajeva, na nekim biračkim mjestima pristupljeno je vizuelnoj identifikaciji birača, pa tako, na primjer, na biračkom mjestu br. 138 u Nikšiću uređaj za elektronsku identifikaciju birača nije prepoznavao ni jednog birača, dok se na biračkom mjestu br. 11 na Žabljaku takođe pristupilo vizuelnoj identifikaciji birača usljed nefunkcionisanja elektronske identifikacije birača;
- Posmatrači CeMI-ja su primijetili da je bilo slučajeva lica sa diplomatskim pasošem koje uređaj nije prepoznavao i zbog toga im nije dozvoljeno glasanje, iako su bili na biračkom spisku (na primjer biračko mjesto 7C u Podgorici);
- Nekoliko biračkih mjesta u Rožajama nijesu otvorena na vrijeme usljed nestanka električne energije, dok se u nekim slučajevima u Rožajama i Baru, iz istih razloga, pristupilo vizuelnoj identifikaciji birača;
- Pravila izborne procedure su prekršena i na biračkom mjestu br. 25-A u Podgorici, kada su CeMI-jevi posmatrači uočili da se na četiri kontrolna kupona potpisao samo predstavnik opozicije u biračkom odboru, čime nije uvažen princip pariteta vlasti i opozicije prilikom potpisivanja kontrolnih kupona;
- Određen broj nepravilnosti su primljeni od strane predstavnika političkih partija u kojima se navode informacije o kupovini glasova u blizini biračkih mjesta, kao i o prisustvu lica u blizini biračkih mjesta koji evidentiraju glasače koji su izašli na izbore, dok su se nekoliko prijava odnosile na uočene kamere na ulazu u biračka mjesta (biračko mjesto br.1 u Danilovgradu, biračka mjesta br. 1, 2, 17, 18, 19 i 21 u Mojkovcu);
- Nekoliko prijava posmatrača su se odnosile na neadekvatno ponašanje članova biračkih odbora, usljed pojave verbalnih sukoba između ili od strane članova biračkih odbora. Tako je, na primjer, na biračkom mjestu br. 8-B u Podgorici član biračkog odbora iznio ozbiljne uvrede na račun posmatrača i pripadnika određenih političkih partija. Na biračkom mjestu 105 u Podgorici, usljed verbalnog konflikta glasača i članova biračkog odbora, došlo je do prekida glasanja u trajanju od pola sata, dok je jedan slučaj podrazumijevao pozivanje policije;
- Neka kršenja izbornog zakonodavstva sa prethodnih lokalnih i parlamentarnih izbora su se ponovila pa je tako bio primjetan određen broj biračkih odbora gdje predsjednik i članovi koriste mobilne telefone (biračko mjesto br. 9 u Rožajama, br. 15 u Nikšiću, br. 6 u Beranama), a primjetno je bilo i to da isti nijesu nosili akreditacije;

3. Ocjena rada biračkih odbora

Prema nalazima posmatrača CeMI-ja neposredno sa biračkih mjesta, koji su dobijeni na osnovu standardizovanih upitnika o organizaciji izbornog dana i sprovođenju procedure glasanja, možemo izvesti sljedeće ocjene:

- 94,62% biračkih mjesta na kojima su bili raspoređeni CeMI-jevi posmatrači je otvoreno na vrijeme, 4,13% otvoreno je sa zakašnjenjem manjim od 15 minuta, dok 0.88% posjećenih biračkih mjesta nije otvoreno na vrijeme;
- Većina CeMI-jevih posmatrača ocjenjuje rad biračkih odbora prilikom otvaranja biračkih mjesta kao veoma dobar. Srednja ocjena rada biračkih odbora, na skali od jedan do pet, iznosi 4.5;
- 96.2% posmatrača navodi da je birački odbor prije otvaranja provjerio da li su obezbijeđeni uslovi za glasanje, dok 0.1% posmatrača daje negativan odgovor na ovo pitanje;
- Da su odgovornosti članova BO definisane žrijebanjem navodi 71.2% posmatrača, dok 12.5% posmatrača navodi da se odgovornosti članova BO nijesu dodijeljene na ovaj način;
- 4% posmatrača ukazuje na prisutnost tehničkih problema prilikom aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju. Najčešći navođeni problemi odnose se napajanja aparata električnom energijom i upotrebom papira za štampanje;
- Kada su izborni materijali u pitanju, CeMI-jevi posmatrači najčešće navode nedostatak prenosno-mobilne kutije za glasanje i nedovoljan broj odštampanih izvoda iz biračkog spiska (jedan za glasanje putem pisma);
- Među posmatračima, 95.7% navodi da svi članovi biračkih odbora i posmatrači imaju dobar pregled procedure glasanja, naspram 0.7% posmatrača koji navode da su onemogućeni da posmatraju procedure glasanja zbog loših fizičkih uslova. Kako objašnjavaju, najčešći problem je nedovoljan pristup za nadgledanje rada uređaja za elektronsku identifikaciju;
- Da posmatračima nije obezbijeđena dobra saradnja sa biračkim odborom, tokom procedure nadgledanja, izjavljuje 9.8% CeMI-jevih posmatrača;
- Među nepravilnostima koje primjećuju, 5.6% posmatrača navodi stvaranje gužve na biračkom mjestu ili ispred biračkog mjesta koja se stvarala zbog visoke izlaznosti ili poteškoća u upotrebi uređaja za elektronsku identifikaciju. 25% posmatrača prijavljuje istovremeno glasanje više lica (glasanje članova porodice odjednom), a 3.6% navodi da je bilo slučajeva da je neko glasao u ime druge osobe. Da je neko od članova biračkih odbora koristio mobilni telefon na BM navodi 11.2% posmatrača, dok 10.7% ukazuje na vođenje evidencije o imenima birača koji su glasali;
- Da je na BM bilo glasača koji nijesu glasali jer im ime nije u izvodu biračkog spiska za to glasačko mjesto navodi 33.8%
- Ukoliko je glasač glasno rekao ili na drugi način pokazao za koga je glasao, taj glas je poništen u 37.9% slučajeva, naspram 55.2% slučajeva kada je taj glas prihvaćen, što ukazuje na neujednačene kriterijume na svim BM;
- U 20h je zatvoreno 98.7% BM na kojima su nadgledali posmatrači Centra za monitoring i istraživanje;
- Da je bilo glasačkih listića koji su potpisani ili na bilo koji način označeni od strane glasača, navodi 21.4% posmatrača. Među njima, 94.0% navodi da su takvi listići proglašeni nevažećim dok 3.0% navodi suprotno. Sličnost među nevažećim listićima se odnosi na način zaokruživanja, te se tako najčešće javljaju listići na kojima nije zaokružen ni jedan izbor ili listići na kojima su zaokruženi svi kandidati;

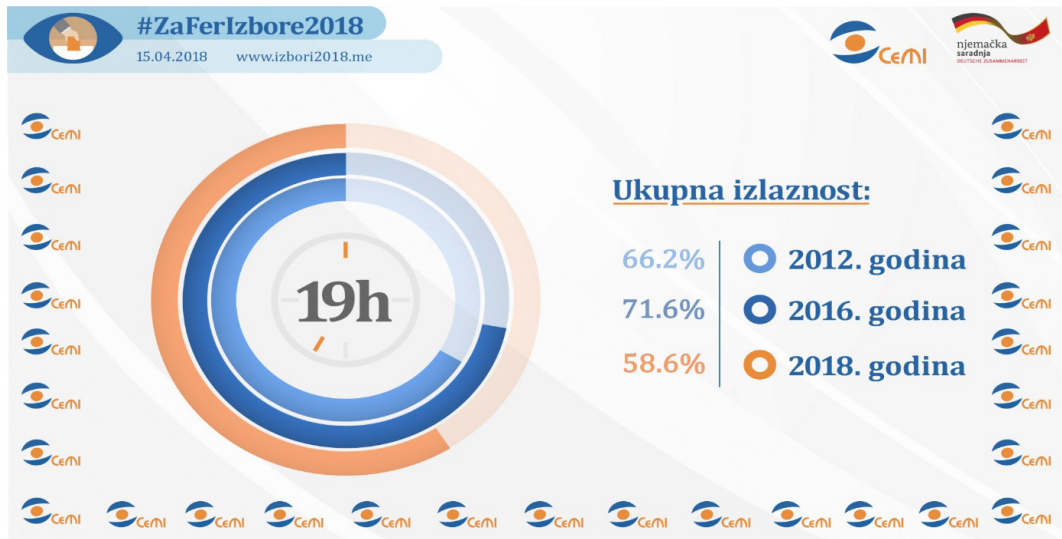
- Jedna trećina (29.3%) posmatrača navodi da je na BM neko od članova biračkih odbora odbio da potpiše zapisnik, dok 70.1% posmatrača ne navodi ovaj problem;
- Prosječna ocjena biračkog mjesta, na skali od jedan do pet, u toku procesa zatvaranja i brojanja glasova iznosi 4.54. Među CeMI-jevim posmatračima, 97.1 % rad biračkog odbora ocjenjuje kao veoma dobro.
- Oko jedne trećine CeMI-jevih posmatrača (32.5%) navodi da na biračkom mjestu postoje fizičke barijere za pristup osobama sa invaliditetom, dok 66.1% posmatrača nije registrovao otežan pristup biračkom mjestu;
- Nešto više od polovine (56.3%) posmatrača takođe navodi da su izborni materijali dostupni na Brajevoj azbuci. Na skoro jednu trećinu biračkih mjesta (27.4%) na kojima su posmatrali CeMI-jevi posmatrači, materijali nijesu prilagođeni osobama sa oštećenim vidom;
- Da su izborni materijali na BM dostupni na jeziku nacionalnih manjina navodi 43.9% CeMI-jevih posmatrača, naspram 41.4% koji navode suprotno;
- Više od polovine CeMI-jevih posmatrača (64.1%) navodi da osim njih na biračkom mjestu nije bilo drugih domaćih nestranačkih posmatrača. Domaći nepartijski posmatrači bili su prisutni na 33% biračkih mjesta sa kojih su izvještavali CeMI-jevi posmatrači.

B. CeMI-jeve procjene izlaznosti i rezultata izbora

Na prvom medijskom obraćanju, održanom u 9h, predstavljena je procjena izlaznosti do 9 časova koja je iznosila %6,2.

Na obraćanju održanom u 11h, saopšteno je da je izlaznost do 11h časova iznosila 18,5%. Na obraćanju koje je održano u 13h, CeMI je predstavio procjenu izlaznosti do 13 časova. Izlaznost do 13h iznosila je 32,8%. Na obraćanju održanom u 17 časova, saopšteno je da je izlaznost do 17h iznosila 49,5%. Na obraćanju koje je održano u 19h, predstavljeni su rezultati izlaznosti do 19 časova, prema kojima je ukupna izlaznost do održavanja obraćanja iznosila 58,6%.

Predsjednički kandidat	CeMI projekcija (100% uzorka) 15.04.	DIK (zvanični podaci) 17.04.	Razlika CeMI procjena u odnosu na zvanične podatke
Milo Đukanović	53,8%,	53,9%	0,1%
Mladen Bojanić	33,5%	33,4%	0,1%
Dr Draginja Vuksanović	8,1%,	8,2%	0,1%
Marko Milačić	2,9%,	2,8%	0,1%
Hazbija Kalač	0,8%	0,8%	0
Vasilije Miličković	0,5%	0,5%	0
Dobriilo Dedeić	0,4%	0,4%	0
Prosječno odstupanje			0,06%

Prosječno odstupanje CeMI-jevih procjena u odnosu na rezultate koje je objavila Državna izborna komisija je 0,06%, slično kao u slučaju prethodnih parlamentarnih izbora održanih 2016. kada je prosječno odstupanje iznosilo 0,04% a na kojima je CeMI isto objavljivao projekcije rezultata na bazi sprovedenog paralelnog prebrojavanja glasova.

C. Zvanično proglašenje privremenih rezultata izbora za predsjednika Crne Gore

Na osnovu izbornog materijala sa svih biračkih mjesta za izbor predsjednika Crne Gore od strane DIK-a utvrđeno je da je:

- Ukupno glasalo 340.462 birača, od čega:
- na biračkim mjestima 331.174 birača;
 - van biračkih mjesta, odnosno putem pisma 9.288 birača.

Ukupno primljeno 532.601 glasačka listića.

Ukupno upotrijebljeno 340.462 glasačka listića.

Ukupno neupotrijebljenih 192.137 glasačkih listića.

Ukupno je bilo 5.995 nevažećih glasačkih listića.

Ukupno je bilo 334.464 važećih glasačkih listića.

IV Kandidati za Predsjednika Crne Gore dobili su sljedeći broj glasova:

1. MARKO MILAČIĆ 9.405 glasova, odnosno 2,81%
2. MLADEN BOJANIĆ..... 111.711 glasova, odnosno 33,40%
3. HAZBIJA KALAČ 2.677 glasova, 0,80%
4. VASILIJE MILIČKOVIĆ 1.593 glasa, 0,48%
5. DOBRILIO DEDEIĆ 1.363 glasa, 0,41%
6. Dr DRAGINJA VUKSANOVIĆ..... 27.441 glas, 8,20%
7. MILO ĐUKANOVIĆ..... 180.274 glasova, 53,90%

D. Komunikacija sa javnošću

Centar za monitoring i istraživanje CeMI je u toku izbornog dana redovno izvještavao javnost o nepravilnostima na svim biračkim mjestima u Crnoj Gori, na bazi podataka koje smo prikupljali od posmatrača na terenu i zainteresovanih građana koji su tokom čitavog izbornog dana CeMI obavještavali o nepravilnostima koje su uočavali. Uz nepravilnosti, na redovnim konferencijama za štampu CeMI je saopštavao izlaznost na predsjedničkim izborima, uključujući komparativnu analizu broja birača koji su glasali u istim periodima na izborima održanim 2013. godine.

CeMI-jevi predstavnici su u toku izbornog dana gostovali i na javnim i na privatnim elektronskim medijima. Takođe, CeMI-jeve procjene izlaznosti i preliminarne rezultate objavili su svi štampani mediji. Predstavnici CeMI-ja su gostovali u dvije ključne večernje TV emisije posvećene izborima emitovane na dvjema televizijama sa nacionalnom pokrivenošću (RTCG i TV Vijesti).

Podaci o izlaznosti i nepravilnostima u toku izbornog dana saopštavani su kroz 5 redovnih pres konferencija za medije. CeMI je, takođe, na 5 redovnih pres konferencija predstavio uporedne podatke o izlaznosti u odnosu na parlamentarne izbore održane 2016. i 2012. godine. Na pres konferenciji održanoj u 9h i 15 minuta, kao i na konferenciji održanoj u 17h i 15 minuta, CeMI je predstavio i uporedne podatke o izlaznosti u odnosu na predsjedničke izbore održane 2013. godine, na osnovu zvaničnih podataka Državne izborne komisije (DIK), s obzirom na to da CeMI nije radio monitoring predsjedničkih izbora 2013. godine. Sve pomenute informacije u vezi sa izborima su takođe bile dostupne i na zvaničnim profilima CeMI-ija na društvenim mrežama, Facebook-u i Twitter-u.

Kada je riječ o projekciji rezultata, CeMI je na 3 konferencije za medije u izbornoj noći dao preliminarne procjene, na bazi obrađenih biračkih mjesta.

Tri medijske kuće (Radio Televizija Crne Gore, Vijesti i Prva) sa nacionalnom frekvencijom prenosile su konferencije uživo. Ove tri televizije su bile direktno linkovane na CeMI-jev softver kojim je uživo prenošene projekcije rezultata brzinom kojim su podaci pristizale i CeMI-jev pres centar. Na taj način građani su putem tri nacionalne televizije bili izvještavani u realnom vremenu o odnosu na podatke koji su pristizali od strane CeMI-jevih posmatrača sa terena.

Za praćenje izbornog dana u CeMI-jevom pres centru je akreditovano ukupno 78 novinara, snimatelja i fotografa iz 23 medijske kuće, od čega 7 regionalnih. Osim akreditovanih medija, bili su prisutni i Poljski radio i Televizija BiH.

Sve relevantne informacije u vezi sa izborima su istovremeno bile dostupne na zvaničnim profilima CeMI-ja na društvenim mrežama (Facebook i Twitter) kao i na specijalizovanom sajtu www.izbori2018.me.

CeMI je broj telefona za prijave nepravilnosti učinio vidljivijim putem tehnike boostovanja na društvenim mrežama, Facebook-u, Twitteru i Instagramu, što je doprinijelo da o ovom broju bude informisan što veći broj građana Crne Gore, koji koriste pomenute društvene mreže.

Pored toga, CeMI je na svojoj internet stranici www.izbori2018.me učinio javno dostupnim podatke o projekciji rezultata sa biračkih mjesta, koji su ažurirani dinamikom kojom su prikupljeni sa terena, tako da je javnost u svakom trenutku imala uvid u procjenu rezultata na bazi obrađenog uzorka.

XIII Mediji

Centar za monitoring i istraživanje CeMI nije sprovodio sistematski monitoring medija za predsjedničke izbore u Crnoj Gori. Podaci predstavljeni u ovom odjeljku se zasnivaju na intervjuima sa domaćim i međunarodnim zainteresovanim stranama, zapažanjima eksperata CeMI-ja kao i izvještaju Agencije za elektronske medije koja je sprovodila sistematski monitoring programa 13 televizijskih stanica u periodu od 19. marta do 13. aprila.

Na osnovu Zakona o izboru odbornika i poslanika, Poglavlje VII, medijsko praćenje u predizbornoj kampanji počinje od dana potvrđivanja izborne liste učesnika predizborne kampanje i prestaje 24 sata prije dana održavanja izbora. Kandidat Hazbija Kalač je prvi od 7 kandidata za predsjednika Crne Gore potvrdio svoju kandidaturu, 6. marta 2018. godine. Samim tim, pozivajući se na pomenuti Zakon, medijsko praćenje aktivnosti kandidata, moglo je biti praćeno počevši od 6. marta do 13. aprila, kada je počela izborna tišina.

Od ukupnog medijskog predstavljanja, informisanje i izvještavanje o predizbornim aktivnostima kandidata je iznosilo 40%. Dva procenata manje (38%) je iznosilo učešće posebnih emisija namijenjenih predstavljanju kandidata. Oglašavanje ili politička komercijalna komunikacija je činila 22%.

Na osnovu navedenog se zaključuje da je nešto više od dvije trećine medijskog predstavljanja kandidata izvršeno kroz informativne ili posebne emisije o predsjedničkim izborima, odnosno kroz neku vrstu uredničkog sadržaja televizijskih emitera, dok se jedna trećina medijskog predstavljanja odnosila na političku komercijalnu komunikaciju (oglas).

Period prije 6. marta, obilježile su značajne promjene u kadrovskoj strukturi Javnog servisa. Naime, na nezakonit način smijenjena su dva člana Savjeta RTCG zbog navodnog nepoštovanja ograničenja u vršenju funkcije (Goran Đurović i Nikola Vukčević). Nevladin sektor je ovu smjenu osudio, organizujući protest na kojem su istakli da je Crnoj Gori potreban nezavistan javni servis, bez političkog uticaja od strane vlasti, koji je prema mišljenju nevladinih organizacija bio presudan u smjenama članova Savjeta RTCG. Takođe, nedavno je i smijenjen predsjednik Savjeta RTCG Vladimir Pavićević i na njegovo mjesto postavljen nedavno izabran član Savjeta Ivan Jovetić. Posljednja dešavanja u Savjetu RTCG predstavljaju niz aktivnosti vladajuće DPS kojim je povratila kontrolu nad upravnim organom javnog servisa. Tokom predizborne kampanje nije došlo do promjene uređivačke strukture na čelu sa generalnom direktorkom RTCG i direktorom televizije unutar te kuće, tako da se smjene u upravljačkom tijelu nijesu direktno reflektovale na uređivačku politiku. Međutim, uređivački tim je u kontinuitetu bio pod pritiskom predstavnika ali i lidera DPS-a. Najviši zvaničnici vladajuće DPS

su odbijali da učestvuju u emisijama na javnom servisu. O tome svjedoči i nepojavljivanje g. Đukanovića u dvije predsjedničke debate koje je RTCG organizovao u predizbornom periodu. Međutim, Đukanović je ipak iskoristio priliku da se u formi intervjua predstavi putem RTCG građanima kao i drugi predsjednički kandidati. Pored značajnih promjena u upravljačkom tijelu javnog servisa, uređivački tim je odolio snažnim političkim pritiscima i izvještavao o aktivnostima predsjedničkih kandidata na izbalansiran i profesionalan način.

Kada je riječ o dijelu privatnih medija primjetno je neizbalansirano izvještavanje suprotno profesionalnim standardima.

Prema Izvještaju o medijskom predstavljanju tokom kampanje za izbore za predsjednika Crne Gore održane 15. aprila 2018. godine, g. Đukanović je na TV PINK M bio najviše medijski zastupljen. Medijsko predstavljanje Đukanovića je uvijek imalo pozitivan i favorizujući karakter. Prema izvještaju Agencije za elektronske medije Đukanović je u ukupnom predstavljanju svih kandidata na TV PINK M učestvovao sa 99.8% odnosno nešto manje od 25 sati programa. PINK M se tokom kampanje neprofesionalno bavio i akterima koji nijesu bili dio kampanje ali su tokom kampanje bili kritikovani od strane lidera DPS. Posebno je ovo bilo izraženo prema liderima 4 nevladine organizacije (IA, CeMI, CGO i CRNVO) koje su imale kritički izvještaj o učincima rada državne administracije u procesu pridruživanja Crne Gore Evropskoj uniji. Negativna kampanja je nastavljena i nakon održavanja izbora.

Posmatrajući sveukupnu zastupljenost predsjedničkih kandidata u medijima, važno je napomenuti da je g. Đukanović bio najviše medijski predstavljen, iako je svoju kandidaturu potvrdio posljednji, 25. marta.

XIV Međunarodni i domaći posmatrači

Zakon o izboru odbornika i poslanika predviđa da ovlašćeni predstavnici domaćih nevladinih organizacija, registrovanih za praćenje ostvarivanja političkih sloboda i prava, mogu pratiti tok izbora i rad organa za sprovođenje izbora, u skladu sa ovim zakonom. Domaće nevladine organizacije zainteresovane za praćenje izbora podnose prijavu Državnoj izbornoj komisiji, koja u roku od 48 časova od prijema prijave, izdaje službena ovlašćenja ili rješenjem odbija izdavanje ovlašćenja. Organi za sprovođenje izbora su dužni da stranom i domaćem posmatraču omoguće praćenje toka izbora i rada organa za sprovođenje izbora. Birački odbor u zapisniku konstatuje prisustvo posmatrača na biračkom mjestu. Državna izborna komisija na prijedlog organa za sprovođenje izbora, može oduzeti ovlašćenje ili identifikacionu karticu licu kome je izdata, ukoliko se ne pridržava pravila o održavanju reda na biračkom mjestu, odnosno pravila o radu organa za sprovođenje izbora.

A. Međunarodni posmatrači

Međunarodni posmatrači prema podacima Državne izborne komisije su: OSCE (93), ODIHR (154) Savjet Evrope (18), Evropski parlament (14), ambasada SAD u Crnoj Gori (21), Ambasada Francuske u Crnoj Gori (dva), ambasada Kraljevine Holandije (1), Državna izborna komisija Makedonije (četiri), ambasada Kanade u Srbiji (jedan), Centralna izborna komisija Republike Kosovo (sedam), NVO Silba (24).

Na parlamentarnim izborima 2016. stranih posmatrača je ukupno akreditovano 570. Najveću misiju imao je OSCE/ODIHR koji je akreditovao 142 posmatrača izbora. Posmatrače su takođe akreditovali i Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori (12), Ambasada Sjedinjenih Država (2), Ambasada Turske (6), Ambasada Republike Kosovo (17), Ambasada Kanade (1), PSSE (14) i SILBA (45).

B. Domaći posmatrači

Od domaćih posmatrača službeno ovlašćenje dobili su Centar za monitoring i istraživanje CeMI (1340), Centar za demokratsku tranziciju CDT (329), Mreža za afirmaciju nevladinog sektora MANS (9), Ženska organizacija Feniks Berane (4),

Za nadgledanje parlamentarnih izbora koji su se održali 16. oktobra 2016 akreditovano je ukupno 2662 posmatrača, od čega su 1463 posmatrači Centra za monitoring i istraživanje CeMI, 550 posmatrači Centra za demokratsku tranziciju CDT, 70 posmatrači Mreže za afirmaciju nevladinog sektora MANS i pet posmatrači Centra za demokratiju i ljudska prava CEDEM.

XVI Prigovori i žalbe

Na dan održavanja izbora, neposredno prije zatvaranja biračkih mjesta, Nikola Jovanović, opunomoćeni predstavnik kandidata Mladena Bojanića podnio je prigovor Državnoj izbornoj komisiji u kojem se navodi da: 1) nijedan birač nema biometrijsku ličnu kartu iako se to traži u zakonu; 2) postoji zloupotreba ovlašćenja policije u Bijelom Polju koja saslušava članove izbornog štaba Bojanića; 3) u Nikšiću se opunomoćenim predstavnicima Bojanića ne dozvoljava da unose primjedbe u zapisnik (bm 106 i bm 111); 4) postoje izborni punktovi DPS-a na kojima se vrši isplata putnih troškova; 5) prigovori su nevladinih organizacija osnovani. Odlukom Državne izborne komisije ne prihvataju se prigovori jer su preuranjeni i potrebno je da prvo nadležne opštinske izborne komisije donesu odluku o ovim prigovorima.

Četiri dana nakon izbora opunomoćeni predstavnik Mladena Bojanića u Državnoj izbornoj komisiji je podnio još jedan prigovor. Naime, u ovom prigovoru se navodi da je bilo onemogućeno slobodno izražavanje volje građana, te se na taj način uskratilo njihovo suvereno pravo na slobodu izbora. Razlozi kojima je opunomoćeni predstavnik Mladena Bojanića opravdao ovaj stav su sljedeći: 1) dolazak predstavnika državnih institucija na sastanak u DPS-u dva dana uoči izbora; 2) afera "zalutali mejl"; 3) posjeta Mila Đukanovića dijelu dionice autoputa Bar-Boljare; 4) posjeta izgradnji Skijališta Kolašin 5 ;1600) prisustvovanje Mila Đukanovića uručanju donacije KBC Podgorica; 6) podrška Saveza udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata Jugoslavije (udruženja koje se finansira iz budžeta Crne Gore); 7) održavanje predizbornog skupa u obrazovnoj ustanovi u Kotoru i 8) uključivanje visokih policijskih funkcionera u predizbornim aktivnostima. Državna izborna komisija je odlučila o prigovoru Mladena Bojanića na način što je isti odbacila kao nedozvoljen iz razloga što se prigovor DIK-u može podnijeti samo protiv odluka opštinskih izbornih komisija (OIK). O konkretnom prigovoru OIK nijesu odlučivale. Na ovoj sjednici DIK-a prisustvovali su samo članovi vladajuće koalicije i opunomoćena predstavnica kandidata Mila Đukanovića. Ovakva praksa u odlučivanju DIK-a o prigovorima nije dobra zato što jedna od osnovnih karakteristika demokratskog društva da DIK po prigovorima odlučuje u punom sastavu i jednoglasno.

Takođe, Državna izborna komisija je suprotno sopstvenoj praksi, proglasila konačne rezultate bez glasanja. Naime, iako je u proteklim izbornim procesima praksa bila da se vrši glasanje povodom proglašenja konačnih rezultata izbora, ovog puta nije bilo glasanja već je predsjednik Državne izborne komisije sam konstatovao utvrđivanje rezultata. Predstavnici parlamentarne većine u komisiji su pravdali ovakav postupak time što u izbornom zakonodavstvu ni na jednom mjestu nije precizno istaknuta obaveza da se rezultati utvrđuju glasanjem, a pored toga, broj prigovora na izborni proces je zanemarljiv što ukazuje na regularnost izbora. S druge strane, predstavnici opozicije su govorili da se na ovaj način urušava integritet Državne izborne komisije jer je praksa u svim prethodnim procesima bilo da se o konačnim rezultatima glasa. Takođe, oni su naveli da je takva praksa ispravna jer se o važnim pitanjima, kao što je proglašenje konačnih rezultata izbora, mora odlučivati većinom glasova svih članova komisije.

XVII Preporuke

Prioritetne preporuke

1. Izborna reforma - Potrebno je sprovesti sveobuhvatnu i inkluzivnu izbornu reformu koja bi obuhvatila usvajanje novog (1) Zakona o izboru odbornika i poslanika, i manjih korekcija (2) Zakona o izboru predsjednika Crne Gore kao i odnosnih zakona: (3) Zakon o biračkom spisku i (4) Zakon o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja. Takođe reforma bi trebala da uključi amandmansko djelovanje na set povezanih zakona: (5) Zakon o elektronskim medijima, (6) Zakon o registrima prebivališta i boravišta i (7) Zakon o sprečavanju korupcije. Sveobuhvatnom reformom bi se regulisala sva sporna pitanja iz ovog, ali i prethodnih izbornih procesa.

2. Profesionalizacija i depolitizacija DIK-a i predsjednika OIK-a - Potrebno je izvršiti potpunu profesionalizaciju i depolitizaciju sastava Državne izborne komisije, koju bi činilo 5 profesionalaca iz oblasti prava (po mogućnosti sa akcentom na izbornu pravo). Predstavnici potvrđenih izbornih lista ubuduće ne bi trebalo da učestvuju u radu DIK-a i imaju pravo glasa, već samo mogućnost posmatranja i uvida u dokumentaciju DIK-a. Potrebno je profesionalizovati poziciju predsjednika opštinske izborne komisije kojeg bi na to mjesto, na bazi zakonom utvrđenih kriterijuma, na osnovu javnog konkursa, postavljala Državna izborna komisija. Ostali članovi bi bili određeni od strane političkih partija po sličnom modelu

Ostale preporuke

A. Skupštini Crne Gore

1. *Izmijeniti i profesionalizovati DIK na način što bi sastav komisije činilo pet profesionalaca iz oblasti prava;*
2. *Profesionalizovati poziciju predsjednika OIK-a kojeg bi za to mjesto, na bazi zakonom utvrđenih kriterijuma, na osnovu javnog konkursa birala DIK. Ostali članovi bi bili postavljani od strane političkih partija po modelu sličnom današnjem;*

3. *Jasnije zakonski regulisati pojam nevažeći glasački listić kako ne bi dolazilo do različitih tumačenja;*

B. Agenciji za sprječavanje korupcije

4. *Isticati važnost obaveze političkih subjekata da otvore poseban žiro račun prije podnošenja kandidature ukoliko započnu sa kampanjom prije podnošenja kandidature;*
5. *Detaljno ispitati sve pojedinosti u vezi sa aferom „zalutali mejl“ kao i drugim optužbama za zloupotrebu državnih resursa koji se odnose kako na kandidata vlasti, tako i na opozicione kandidate sa najvećom podrškom na ovim izborima;*

C. Državnoj izbornoj komisiji i opštinskim izbornim komisijama

6. *Obezbijediti pristup medijima na sjednicama DIK-a;*
7. *Posebnu pažnju posvetiti provjeravanju vjerodostojnosti potpisa kako ne bi dolazilo do zloupotreba;*
8. *Povećati nivo profesionalnosti kada je riječ o ažurnosti u objavljivanju informacija na zvaničnoj internet stranici Državne izborne komisije;*
9. *Napraviti sajtove (za OIK Žabljak i OIK Gusinje) i popraviti stanje na već postojećim sajtovima opštinskih izbornih komisija (OIK Kolašin, OIK, Plužine i OIK Petnjica) u vezi sa proaktivnim djelovanjem i objavljivanjem informacijama važnim za sprovođenje izbora;*
10. *Obezbijediti da stalni sastav OIK Ulcinj ima zakonom propisani broj predstavnika parlamentarne opozicije i da stalni sastav OIK Tivat ima zakonom propisani ukupan broj članova;*
11. *Riješiti problem određivanja malih biračkih mjesta koja imaju 10 ili manje birača i dovode do ugrožavanja tajnosti glasanja i ekonomske isplativosti na način što će pomenutim biračima biti obezbijeđen prevoz do većih biračkih mjesta. Takođe, raditi na obuci biračkih odbora kako bi se preduprijedili i drugi oblici narušavanja tajnosti glasanja;*
12. *Poboljšati uslove na biračkim mjestima za osobe sa invaliditetom (riješiti problem prepreka ili odrediti druga biračka mjesta) kako ne bi dolazilo do glasanja izvan glasačkog mjesta;*
13. *Ukazivati biračkim odborima na važnost rada u punom sastavu da ne bi bilo situacija u kojima birački odbor radi u sastavu od četiri člana, a ne pet kako je predviđeno Zakonom o izboru odbornika i poslanika;*
14. *Ujednačiti praksu biračkih odbora po pitanju postupanja prema licima koje uređaj za elektronsku identifikaciju ne prepoznaje;*
15. *Dozvoliti ljudima koji imaju diplomatski pasoš, a uređaj za elektronsku identifikaciju ih ne prepoznaje, da glasaju primjenom vizuelne identifikacije birača;*
16. *U toku obuke naglašavati obavezu predsjednika i članova biračkih odbora da na biračkom mjestu nose akreditacije zato što ova obaveza nije istaknuta niti u Pravilima o radu biračkih odbora, niti u Priručniku za obuku biračkih odbora;*
17. *Neophodno je raditi na edukaciji predsjednika i članova biračkih odbora o zabrani korišćenja mobilnog telefona na biračkom mjestu.*

D. Ministarstvu unutrašnjih poslova

18. *Raditi na periodičnoj kontroli prebivališta na bazi slučajnog uzorka na teritoriji cijele Crne Gore kako bi se smanjile zloupotrebe;*
19. *Stvarati nove mehanizme za još bolje ažuriranje biračkog spiska kako bi bilo što manje primjera u kojima nekog birača na biračkom spisku a ne bi trebalo da ga bude;*
20. *Raditi na boljoj saradnji Državne izborne komisije, Opštinske izborne komisije i MUP-a kako bi bilo što manje žalbi građana da, iako imaju važeću ličnu kartu i ispunjavaju sve uslove za aktivno biračko pravo, ne mogu da glasaju jer ih nema na biračkom spisku.*

E. Tužilaštvima i sudovima

21. *Procesuirati prijave povodom ugrožavanja izbornog prava brže nego što je to bio slučaj u prethodnim izbornim procesima.*

Glavni tim posmatračke misije Centar za monitoring i istraživanje CeMI

Zlatko Vujović, šef misije

Nikoleta Tomović, zamjenica šefa misije

Bojan Božović, pravni ekspert

Ivana Vujović, ekspertkinja za paralelno prebrojavanje glasova

Milena Nikolić, ekspertkinja za paralelno prebrojavanje glasova

Teodora Gilić, ekspertkinja za medije i odnose sa javnošću

Vladan Radunović, koordinator mreže posmatrača

**Obradeni podaci iz
izvještaja posmatrača
sa biračkih mjesta**

Aneks

Otvaranje biračkih mjesta

Predsjednik/ca biračkog odbora je:	Broj odgovora	%
Muškarac	714	79.6
Žena	183	20.4
Total	897	100

Da li postoje fizičke barijere za pristup biračkom mjestu osoba sa invaliditetom (visok prag, stepenice...)?	Broj odgovora	%
Da	283	31.5
Ne	602	67.1
Ne mogu da procijenim	12	1.3
Total	897	100

Da li su izborni materijali dostupni na jeziku nacionalnih manjina?	Broj odgovora	%
Da	429	48.1
Ne	376	42.2
Ne znam	87	9.8
Total	892	100
Bez odgovora	5	0.6

Da li su izborni materijali dostupni na Brajevoj azbuci?	Broj odgovora	%
Da	493	56.1
Ne	261	29.7
Ne znam	125	14.2
Total	879	100
Bez odgovora	18	10,8

Da li je birački odbor prije otvaranja provjerio da li su obezbjeđeni uslovi za glasanje?	Broj odgovora	%
Da	893	99.6
Ne	4	0.4
Total	897	100

Da li je broj birača javno objavljen i unesen u zapisnik o radu biračkog odbora?	Broj odgovora	%
Da	880	98.7
Ne	17	1.9
Total	897	100

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača postavljen tako da ga većina članova biračkog odbora može vidjeti?	Broj odgovora	%
Da	869	96.9
Ne	28	3.1
Total	897	100.0

Da li je bilo tehničkih problema prilikom aktiviranja uređaja za elektronsku identifikaciju?	Broj odgovora	%
Da	34	3.8
Ne	863	96.2
Total	897	100

Da li je glasačka kutija prozirna?	Broj odgovora	%
Da	11	1.2
Ne	886	98.8
Total	897	100

Glasačka kutija	Broj odgovora	%
Glasačka kutija propisno zapečaćena, potpisani kontrolni listić se nalazi u kutiji	896	99.9
Glasačka kutija NIJE propisno zapečaćena	1	0.1
Kontrolni listić NIJE potpisan	0	0,0
Glasačka kutija NIJE propisno zapečaćena i kontrolni listić NIJE potpisan	0	0,0
Total	897	100

Da li je prvi glasač ubacio listić u glasačku kutiju?	Broj odgovora	%
Da	894	99.7
Ne	3	0.3
Total	897	100

Da li je sav navedeni izborni materijal bio na biračkom mjestu:		Broj odgovora	%	Total
Elektronski uređaj za identifikaciju birača	Da	897	100,0	897
	Ne	0	0,0	
Dva eTokena (elektronska ključa) za aktiviranje uređaja za elektronsku identifikaciju birača	Da	894	99.7	897
	Ne	3	0.3	
Potreban broj glasačkih listića	Da	888	99.0	897
	Ne	9	1.0	
Potreban broj šablona za glasački listić	Da	895	99.8	897
	Ne	2	0.2	
Zbirne izborne liste	Da	896	99.9	897
	Ne	1	0.1	
Dva odštampana izvoda iz biračkog spiska (jedan za glasanje putem pisma)	Da	894	99.7	897
	Ne	3	0.3	
Kutije za glasanje na biračkom mjestu	Da	897	100.0	897
	Ne	0	0.0	
Prenosnu-mobilnu kutiju za glasanje putem pisma	Da	892	99.4	897
	Ne	5	0.6	
Posebne i službene koverta za glasanje	Da	888	99.0	897
	Ne	9	1.0	
Obrazac zapisnika o radu biračkog odbora	Da	894	99.7	897
	Ne	3	0.3	

Otvaranje	Broj odgovora	%
BM otvoreno na vrijeme (7h)	854	95.2
BM otvoreno sa zakašnjenjem manjim od 15 minuta	34	3.8
BM otvoreno sa zakašnjenjem dužim od 15 minuta	9	1.0
BM nije otvoreno	0	0.0
Total	897	100

Da li je bilo prigovora/primjedbi od strane članova biračkog odbora na proceduru otvaranja BM i da li su iste unijete u zapisnik?	Broj odgovora	%
Nije bilo primjedbi	873	97.3
Bilo je nekih manjih primjedbi koje nijesu ozbiljno uticale na proceduru otvaranja	16	1.8
Bilo je nekih neosnovanih primjedbi	5	0.6
Bilo je osnovanih primjedbi koje su ozbiljno uticale na proceduru	3	0.3
Total	897	100

Ocjena biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Veoma dobro	590	65.8
Dobro	292	32.6
Loše	12	1.3
Veoma loše	3	0.3
Total	897	100
Srednja ocjena	3.64 (SD=0.53)	

Proces glasanja

Da li su prisutni opunomoćeni predstavnici političkih partija/lista?	Broj odgovora	%
Da	855	93,6
Ne	58	6,4
Total	913	100

Da li su prisutni drugi nestranački posmatrači?	Broj odgovora	%
Da	318	34,8
Ne	595	65,2
Total	913	100

Da li ste Vi ili neko drugi onemogućeni na bilo koji način da posmatrate proceduru glasanja?	Broj odgovora	%
Da	9	1,0
Ne	904	99,0
Total	913	100

Da li ste primijetili prisustvo uniformisanih ili neautorizovanih lica na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Da	13	1,4
Ne	900	98,6
Total	913	100

Ako da, ko je bio na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Policajac (nepozvan)	7	53,8
Aktivista političke partije	3	23,1
Državni ili lokalni službenik	1	7,7
Neko drugi	2	15,4
Total	13	100

Da li su te osobe ometale izborni proces?	Broj odgovora	%
Da	0	0,0
Ne	13	100,0
Total	13	100

Da li ste primijetili aktivnosti kampanje u blizini biračkog mjesta (na udaljenosti od 100 m zabranjeno je isticanje stranačkih simbola)?	Broj odgovora	%
Da	14	1,5
Ne	899	98,5
Total	913	100

Da li je, na bilo koji način fizički pristup biračkom mjestu otežan za birače?	Broj odgovora	%
Da	69	7,6
Ne	844	92,4
Total	913	100

Da li se stvarala gužva ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	26	2.8
Ne	887	97.2
Total	913	100

Da li je bilo tenzije ili narušavanje javnog reda ispred biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	17	1.9
Ne	896	98.1
Total	913	100

Da li je bilo drugih problema u blizini biračkog mjesta?	Broj odgovora	%
Da	7	0.8
Ne	906	99.2
Total	913	100

Da li ste primijetili preveliku gužvu na BM?	Broj odgovora	%
Da	20	2.0
Ne	893	97.8
Total	913	100

Da li ste primijetili prisustvo materijala povezanih sa kampanjom na BM?	Broj odgovora	%
Da	1	0.1
Ne	912	99.9
Total	913	100

Da li ste primijetili na BM da neko pokušava da utiče na birače za koga da glasaju?	Broj odgovora	%
Da	4	0.4
Ne	909	99.6
Total	913	100

Da li ste na BM primijetili tenziju i remećenje javnog reda?	Broj odgovora	%
Da	7	0.8
Ne	906	99.2
Total	913	100

Da li stena BM primijetili prisustvo naoružane osobe?	Broj odgovora	%
Da	0	0.0
Ne	913	100.0
Total	913	100

Da li ste na BM primijetili druge probleme?	Broj odgovora	%
Da	11	1.2
Ne	902	98.8
Total	913	100

Da li je do ovog momenta bilo zvaničnih žalbi na biračkom mjestu?	Broj odgovora	%
Da	12	1.3
Ne	901	98.7
Total	913	100

Da li je bilo problema prilikom korišćenja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	51	5.6
Ne	862	94.4
Total	913	100

Da li je bilo birača koji nisu glasali jer im ime nije u izvodu biračkog spiska za ovo glasačko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	300	32.9
Ne	613	67.1
Total	913	100

Da li je bilo grupnih glasanja (više članova porodice odjednom, npr)?	Broj odgovora	%
Da	231	25.3
Ne	682	74.7
Total	913	100

Da li je neko pokušao da glasa ili je glasao više puta?	Broj odgovora	%
Da	1	0.1
Ne	912	99.9
Total	913	100

Da li je bilo slučajeva da je neko glasao u ime druge osobe?	Broj odgovora	%
Da	30	3.3
Ne	883	96.7
Total	913	100

Da li je neko od članova biračkog odbora ili posmatrača koristio mobilni telefon na BM?	Broj odgovora	%
Da	100	11.0
Ne	813	89.0
Total	913	100

Da li neko vodi evidenciju o imenima biračima koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	106	11.6
Ne	807	88.4
Total	913	100

Da li je bilo slučajeva da je birač glasno rekao ili na drugi način pokazao za koga je glasao?	Broj odgovora	%
Da	30	3.3
Ne	883	96.7
Total	913	100

Ako je odgovor DA, da li je taj glas (listić) poništen?	Broj odgovora	%
Da	13	43.3
Ne	17	56.6
Total	30	100

Da li birački odbor slijedi propisanu proceduru elektronske identifikacije glasača?	Broj odgovora	%
Da	835	91.5
Ne	78	8.5
Total	913	100

Da li se kontrolni kupon nakon sprovedene elektronske identifikacije birača potpisuje od strane dva člana biračkog odbora (jednog iz vlasti i jednog iz opozicije)?	Broj odgovora	%
Da	803	88.0
Ne	110	12.0
Total	913	100

Da li birači dobijaju ovjeren/pečatiran glasački listić?	Broj odgovora	%
Da	836	91.6
Ne	77	8.4
Total	913	100

Da li se birač svojeručno potpisao pored svog imena na izvod iz biračkog spiska?	Broj odgovora	%
Da	834	91.3
Ne	79	8.7
Total	913	100

Da li su uvijek prisutni svi članovi biračkog odbora ili njihovi zamjenici?	Broj odgovora	%
Da	820	88.9
Ne	93	10.2
Total	913	100

Da li vam je obezbijeđena dobra saradnja sa biračkim odborom tokom nadgledanja?	Broj odgovora	%
Da	832	91.1
Ne	81	8.9
Total	913	100

Da li je na biračkom mjestu došlo do nestanka električne energije?	Broj odgovora	%
Da	59	6,5
Ne	854	93,5
Total	913	100

Da li se u slučaju nestanka el.energije prešlo na vizuelnu identifikaciju birača ?	Broj odgovora	%
Da	44	74,5
Ne	15	25,5
Total	59	100

Da li ste primijetili druge proceduralne greške?	Broj odgovora	%
Da	13	1.4
Ne	900	98.6
Total	913	100

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
Veoma dobro	607	66.5
Dobro	292	32.0
Loše	12	1.3
Veoma loše	2	0.2
Total	913	100
Srednja ocjena	3.64 (SD=0.52)	

Zatvaranje i brojanje

Da li je bilo birača koji su čekali ispred biračkog mjesta u 20h?	Broj odgovora	%
Da	15	1.7
Ne	881	98.3
Total	896	100

Ako jeste, da li im je dozvoljeno da glasaju?	Broj odgovora	%
Da	12	80.0
Ne	3	20.0
Total	15	100

Da li je biračko mjesto zatvoreno u 20 h?	Broj odgovora	%
Da	889	99.2
Ne	7	0.8
Total	896	100

Da li je predsjednik biračkog odbora po zatvaranju biračkog mjesta upitao članove biračkog odbora da li imaju primjedbi i eventualne primjedbe unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	862	96.2
Ne	34	3.8
Total	896	100

Da li je po zatvaranju biračkog mjesta birački odbor pristupio prikupljanju informacija iz uređaja za elektronsku identifikaciju birača putem opcije STATISTIKA na ekranu uređaja?	Broj odgovora	%
Da	843	94.1
Ne	53	5.9
Total	896	100

Da li je bilo problema prilikom isključivanja uređaja za elektronsku identifikaciju birača?	Broj odgovora	%
Da	21	2.3
Ne	875	97.7
Total	896	100

Da li je uređaj za elektronsku identifikaciju birača zapakovan u ispravnom stanju u kutiju u kojoj je i dopremljen na biračko mjesto?	Broj odgovora	%
Da	883	98.5
Ne	13	1.5
Total	896	100

Da li je birački odbor utvrdio broj neupotrijebljenih glasačkih listića?	Broj odgovora	%
Da	882	98.4
Ne	14	1.6
Total	896	100

Da li je birački odbor utvrdio broj kontrolnih kupona odvojenih od glasačkih listića i broj potpisanih štampanih odrezaka-potvrda o elektronskoj identifikaciji birača?	Broj odgovora	%
Da	890	99.3
Ne	6	0.7
Total	896	100

Da li je birački odbor na osnovu štampanog izvoda iz biračkog spiska, utvrdio ukupan broj birača koji su glasali?	Broj odgovora	%
Da	885	98.8
Ne	11	1.2
Total	896	100

Da li je broj birača unesen u zapisnik prije otvaranja glasačke kutije?	Broj odgovora	%
Da	783	87.4
Ne	113	12.6
Total	896	100

Da li su nakon otvaranja glasačke kutije u istu odmah ubačeni glasački listići iz prenosne-mobilne kutije za glasanje putem pisma	Broj odgovora	%
Da	861	96.1
Ne	35	3.9
Total	896	100

Da li je pečat na glasačkoj kutiji netaknut?	Broj odgovora	%
Da	879	97.8
Ne	20	2.2
Total	896	100

Da li je kontrolni papir nađen u svakoj biračkoj kutiji?	Broj odgovora	%
Da	891	99.4
Ne	5	0.6
Total	896	100

Da li je kontrolni papir nađen u biračkoj kutiji identičan sa onim koji ima BO?	Broj odgovora	%
Da	885	98.8
Ne	11	1.2
Total	896	100

Da li je izbor na svakom listiću izgovaran glasno?	Broj odgovora	%
Da	852	95.1
Ne	44	4.9
Total	896	100

Da li je odluka o važećim/nevažećim listićima bila opravdana?	Broj odgovora	%
Da	873	97.4
Ne	23	2.6
Total	896	100

Da li je bilo listića koji su potpisani ili na bilo koji način označeni od strane glasača?	Broj odgovora	%
Da	185	20.6
Ne	711	79.4
Total	896	100

Ako je odgovor na prethodno pitanje DA, da li su takvi listići proglašeni nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	168	90.8
Ne	17	9.2
Total	185	100

Da li je kriterijum za odluku o važećim/nevažećim listićima bio ujednačen?	Broj odgovora	%
Da	818	91.3
Ne	78	8.7
Total	896	100

Da li postoji značajna sličnost među nevažećim?	Broj odgovora	%
Da	94	10.5
Ne	802	89.5
Total	896	100

Da li su svi članovi biračkog odbora mogli da provjere glasačke listiće?	Broj odgovora	%
Da	869	97.0
Ne	27	3.0
Total	896	100

Da li je birački odbor objavio broj nevažećih biračkih listića i taj broj unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	870	97.1
Ne	26	2.9
Total	896	100

Da li je posmatrač izbačen sa biračkog mjesta tokom brojenja ?	Broj odgovora	%
Da	14	1.6
Ne	882	98.4
Total	896	100

Da li je članu biračkog odbora bilo dozvoljeno da provjeri glasački listić na zahtjev?	Broj odgovora	%
Da	839	93,6
Ne	57	6,4
Total	896	100

Da li je redosljed koraka striktno poštovan?	Broj odgovora	%
Da	872	97.3
Ne	24	2.7
Total	896	100

Da li ste Vi vidjeli falsifikate u biračkom spiku, rezultatima ili zapisnicima?	Broj odgovora	%
Da	3	0.3
Ne	893	99.7
Total	896	100

Da li je B.O. imao ikavih poteškoća u popunjavanju zapisnika?	Broj odgovora	%
Da	48	5,4
Ne	848	94,6
Total	896	100

Da li je mijenjana neka cifra koju je B.O. već unio u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	30	3.3
Ne	866	96.7
Total	896	100

Da li je bilo zvaničnih prigovora na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	15	1.7
Ne	881	98.3
Total	896	100

Da li je neko od članova B.O. odbio da potpiše zapisnike?	Broj odgovora	%
Da	244	27.2
Ne	652	72.8
Total	896	100

Da li su se svi članovi B.O. složili sa ciframa unijetim u zapisnik?	Broj odgovora	%
Da	878	98.0
Ne	18	2.0
Total	896	100

Da li je kopija zapisnika javno istaknuta?	Broj odgovora	%
Da	846	94.4
Ne	50	5.6
Total	896	100

Da li su brojanju bili pristuni nezavisni domaći posmatrači, osim Vas?	Broj odgovora	%
Da	211	23.5
Ne	685	76.5
Total	896	100

Da li su bile prisutne neautorizovane osobe tokom brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	6	0.7
Ne	890	99.3
Total	896	100

Da li su svi imali jasan pregled na proces brojanja?	Broj odgovora	%
Da	882	98.4
Ne	14	1.6
Total	896	100

Da li je iko od posmatrača bio uskraćen za jasan pregled procedure brojanja glasova?	Broj odgovora	%
Da	39	4.4
Ne	857	95.6
Total	896	100

Ocjena biračkog mjesta	Broj odgovora	%
Veoma dobro	604	67.4
Dobro	278	31.0
Loše	12	1.3
Veoma loše	2	0.2
Total	896	100
Prosječna ocjena	3,65 (SD=0.52)	

